

Fransa'da İlk İkamet Elçiliğinin Kurulması Çalışmaları Ve İlk İkamet Elçimiz Seyyid Ali Efendi'nin Paris Büyükelçiliği (1797 – 1802) Sürecinde Osmanlı - Fransız Diplomasi İlişkileri*

Les Travaux Pour La Fondation De La Première Ambassade
Permanente En France Et Les Relations Diplomatiques Turco-
Françaises Durant Le Mandat De Notre Premier Ambassadeur A
Paris (1797-1802) Seyyid Ali Efendi.

Nihat KARAER**

Öz

III. Selim'in diplomasi alanında başlattığı yeniliklerden en önemlisi diyebileceğimiz ikamet elçiliklerinin kurulmasıyla dış dünyada olup bitenler, yabancılardan değil bizzat elçilerimizin raporlarından izlenmiştir. Bu bağlamda III. Selim'in başlattığı Osmanlı - Fransız diplomasi ilişkileri ile de devlet kendi gerçeğinin farkına varmıştır. Bu da Osmanlı İmparatorluğu'nun dış ilişkilerinde kendi kendine yetecek bir durumda olmadığına anlaşılması ve devletlerarası dengelerden faydalanmak suretiyle varlığını devam ettirmek için bir çaba göstermesi gereğinin kavranmasıdır.

Fransa'nın Mısır'ı işgali hareketi, yalnız Osmanlı Devleti ile Fransa arasında bir mücadele olarak kalmayıp, Avrupa'nın büyük devletlerinden Rusya ve İngiltere'nin de müdahalesine yol açmıştır. Bu müdahale ile sorun uluslararası bir boyut kazanarak, Avrupa ilişkilerinin yeni esaslar çerçevesinde kurulmasına sebep olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Fransa, Büyükelçi, diplomasi.

* Bu çalışma Süleyman Demirel Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonu tarafından desteklenmiştir. (Proje No: 1021-M-05)

** Yrd. Doç. Dr., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Burdur.

Résumé

L'une des plus importantes réformés réalisées par Selim III. Dans le domaine de la diplomatie a été la création des ambassades résidentielles à l'étranger. Ainsi on a pu suivre de près tout ce qui se passe dans les pays étrangers. Grâce aux relations diplomatiques franco - ottomanes que Selim III. a fait commencer, L'Empire Ottoman a été en mesure de s'apercevoir de sa propre capacité et situation. On avait bien compris que l'Etat Ottoman n'était plus auto – suffisant dans la gestion de ses relation étrangères et qu'il était nécessaire de déployer de grand efforts, de manipuler et profiter des équilibres internationaux pour pouvoir faire durer son existence.

L'occupation de l'Egypte par les Français, n'était pas restée seulement comme une lutte entre la France et l'Empire Ottoman, a également provoqué les interventions de l'Angleterre et la Russie. Par ces interventions, le problème, revêtant d'une dimension internationale, a motivé l'établissement de relation européenne selon de nouveaux critères.

Mots clés : *Ottoman, France, ambassadeur, diplomatie.*

Araştırmamıza konu olan *Fransa'da İlk İkamet Elçiliğinin Kurulması Çalışmaları Ve İlk İkamet Elçimiz Seyyid Ali Efendi'nin Paris Büyükelçiliği (1797 – 1802) Sürecinde Osmanlı - Fransız Diplomasi İlişkileri* başlıklı çalışmamızı, Fransa (Paris)'da İlk İkamet Elçiliğinin Kurulması Çalışmaları, Seyyid Ali Efendi'nin Paris Büyükelçiliği (1797- 1802) ile Mısır'ın Fransa Tarafından İşgali ve Yol Açtığı Sorunlar olmak üzere üç ayrı dönemde inceleyeceğiz.

Yıllarca savaş meydanlarında mücadele ettiği ve *kâfir* olarak gördüğü Avrupa'ya kapalı kalan ve daimi bir elçi göndermeyi bile bir zayıflık olarak algılayan Müslüman bir ülkenin, Hıristiyan ülkeler nezdinde büyükelçilikler açarak Diplomatik ilişkilere başlaması elbette ki rastgele gerçekleşmesi mümkün olmayan fevkalade bir olaydır. Osmanlı devlet yönetiminde bir zihniyet değişikliği anlamı taşıyan bu aşamaya gelinmesi pek kolay olmamıştır. Bu zihniyet değişikliğinin iyi anlaşılabilmesi için, ilk ikamet elçiliklerinin açılmasından önceki ve sonraki ilişkileri ve Batılılaşma hareketlerini kısaca irdelememiz gerekmektedir.

Genel olarak incelendiğinde, Osmanlı toplumuna Batı etkilerinin Tanzimat'tan bir asır önce girmeye başladığını görmekteyiz. 18. yüzyılda başlayıp 19. yüzyılda hızla devam eden ıslahat ve yenileşme hareketleri herhangi bir siyasal nitelik taşımamakta idi. 18. yüzyılda Osmanlı yenilikçileri eskiden mevcut olan Osmanlı sisteminin Batı sisteminden daha üstün olduğuna inanmaktaydılar. Onlar imparatorluğun çöküşünü, “Kanuni Süleyman döneminde yaşanan altın çağdaki teşkilat şekilleri ve tekniklerinin gerekli ilgiyi görmemelerinden kaynaklandığını” düşünmekteydiler.

Bu gelenekçi yenilikçiler daha çok sertlikler sayesinde bir an için de olsa durumu düzeltmişlerse de neticede başarısızlığa uğrayarak yerlerini III. Selim (1789–1807)'e bırakmışlardır.

Batıdan etkilenme, II. Mahmut devrine kadar, hükümdarın hukuksal yetkileri ile devlet teşkilatında hiçbir değişikliğe yol açmamıştır. Yalnız askerî, sosyal ve kültürel alanlarda sınırlı izler bırakmışlardır. Bu bir asırlık Pré-Tanzimat (Tanzimat öncesi) devresinde söz konusu olan Batı etkisinin daha çok Fransa kanalı ile geldiği görülmektedir.¹ Yurdumuza yeniliğin hep Batıdan gelmesi (ilk çıkış kapısının özellikle Fransa olması), “Neden Batıya önce Fransız kapısından yöneldik?” sorusunu ortaya çıkarmaktadır. Elbette bunun gerek tarihi gerekse coğrafi birçok nedeni vardır.

Osmanlı Devleti'nin yenileşme hareketinde ilk şuurlu, fakat plansız adımların Lale Devrinde atılmaya başlandığını görmekteyiz. Öyle ki Çelebi Mehmet Efendi'nin 1720 yılında Fransa'ya elçilik vazifesi ile gönderilmesi Osmanlı saray çevrelerinin Batı dünyasını yakından tanımak arzusunun bir belirtisiydi.²

18. yüzyıldan itibaren komşu ülkelerin ekonomide, siyasette, savaş tekniklerinde göstermekte oldukları gelişme, bu dönemde olanca hızıyla sürmekteydi. Avusturya ve Rusya 18. yüzyıl boyunca güçlenerek Balkanlar ve Akdeniz bölgesinde yayılma politikası izlemeye başlamışlar, bu politikalarını da başarı ile sürdürmüşlerdi.

1789 Fransız Devrimi'nden sonra Napoléon ordularının gösterdiği üstün başarının da etkisiyle, bu ülkeyle iyi ilişkiler kurarak, yardım ve desteği ile Avusturya'ya karşı koyma düşüncesi, Osmanlı yönetiminin dış politikasının temelini oluşturuyordu. Ne var ki, Napoléon'un Mısır'ı Fransa'ya kazandırmak istemesi Osmanlı yöneticilerini zor durumda bıraktı. Mısır'ın istilası üzerine³ Rusya ve İngiltere ile birlikte Napoléon'a karşı antlaşmalar yapıldı. 23 Kasım 1798'de Osmanlı-Rusya ve ardından 5 Ocak 1799'da Osmanlı-İngiltere antlaşmaları imzalandı.

Bu antlaşmaların Osmanlı tarihinde oldukça büyük bir yeri ve önemi vardı. Böylece Babiâli dış siyasette *yalnız kalmak ilkesi*⁴'nden ayrılıyor,

¹ Karal, Enver Z., “Tanzimat'tan Evvel Garplılaşma Hareketleri”, *Tanzimat I*, İstanbul 1999, s.29-30.

² Kuran, Ercüment, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Yenileşme Hareketleri”, *Türk Dünyası El Kitabı*, Seri: 1, S. 5, Ankara 1976, s.1003.

³ Armaoğlu, Fahir, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, TTK, Ankara 1997, s.83 vd.

⁴ Karal, Enver Z., Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş sebepleri arasında devletlerarası ilişkilerde takip ettiği *yalnız kalma politikasını* da işaret etmektedir. İslam dininin temelleri

Hıristiyan devletlerle bağlaşımlar yolunda bir adım daha atmış oluyordu. Bu bağlaşımlar birkaç asırdan beri birbirini yok etmek için uğraşan iki devlet arasında bir yakınlaşmayı zorunlu kılıyordu.

Osmanlı yöneticileri, Mısır seferi sırasında kendi ordularının güçsüzlüğünü ve yetersizliğini bir kez daha gördüler. Bundan böyle topraklarının güvenliğini tek başlarına sağlamaları mümkün görünmüyordu. Bu gerçek kabullenildi ve “*denge politikası*” güdülmeye başlandı⁵. Örneğin, Mısır Savaşı’ndan sonra Birinci Konsül sıfatıyla Fransa’nın mukadderatını elinde bulunduran Napolyon, Türkleri İngilizlerden ayırma ve onlarla doğrudan doğruya anlaşma kararını taşımaktaydı. Bu maksatla, Osmanlı elçisi ile Fransız hariciye nazırı Talleyrand arasında ayrı bir antlaşma daha imza edilmişti. Ancak, yapılan bu antlaşmaya İngiltere şiddetle karşı çıkmıştı⁶. Bunun üzerine Osmanlı hükümeti, İngiltere tarafından itirazla karşılanan bu antlaşmayı tasdik etmemiş fakat Osmanlı menfaatlerinin korunmasını kendi üzerine almak yolundaki İngiliz hükümetinin teklifini de reddetmişti.

Osmanlı İmparatorluğu’nun dış dünyaya açılmasında en önemli atılımlar III. Selim’in tahta geçmesiyle başlamıştır. Gerçekten de III. Selim’in padişah olması ile imparatorlukta yeni bir dönem başlamıştır (1789-1807). Kuruluşundan III. Selim’e gelinceye kadar Osmanlı Devleti, Hıristiyan devletler nezdinde zaman zaman fevkalade elçiler göndermiştir. Avrupa devletleri ise, çok eski tarihlerden başlamak üzere Osmanlı payitahtında *daimi elçiler* veya *maslahatgözarlar* bulundurmaktaydılar.

Fevkalade elçilere verilen talimatlarda, seyahatlerini ve gittikleri memlekette gördüklerini yazmaları maddesi de vardı. Bu sebeptendir ki elçiler İstanbul’a dönünce *sefaretnâme* başlığı altında birer muhtıra hazırlar ve Babıâli’ye sunarlardı.

Osmanlı Devleti kendisiyle yakından veya uzaktan ilgisi bulunan bütün devletlerin elçilerini kabul ettiği hâlde, aynı devletler nezdinde daimi elçiler

üzerine kurulmuş olan Osmanlı İmparatorluğu’nda devlet adamları, barışı korumak yahut devlete karşı saldırıları önlemek için başka devletlerle antlaşmalar yapmayı düşünmüyorlardı. Onlarda hâkim olan “İslam bir devletin Hıristiyan bir devletle eşit esaslar içinde antlaşmalar imzalayamayacağı” düşüncesiydi. Devletlerarası ilişkilerde yalnız kalmayı tercih etmeleri, Batının diplomasi usullerine yabancı kalmalarına da yol açmıştır. Bkz. Karal, Enver Z., Osmanlı Tarihi, C. V, TTK, Ankara 1994, s.8-9.

⁵ Çadircı, Musa, Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları, T.T.K., Yay., Ankara 1991. s.4.

⁶ Arıkan, Zeki, *Avrupa Tarihi III, 18. ve 19. Yüzyıl*, İzmir 1994, s.92.

bulundurmuyordu⁷. Bu, Osmanlı Devleti'nin siyaset ilkelerinden kaynaklanmaktadır. Bu ilke, kendi kendine yetmektir.

Osmanlı Devleti'nin ilk daimi elçiliği, III. Selim döneminde kurulmuştur. İlk kurulan elçilikler, Avusturya ve Prusya elçilikleridir. Daha sonra ise Londra ve Paris elçilikleri kurulacaktır⁸.

Dışarı gönderilen elçiler, buldukları devletlerin üst düzey yöneticileri ve ileri gelenleri ile kaynaşmaya ve halklarına karşı son derece iyi davranarak sempatilerini kazanmaya çalışacaklardı. Elçiler, görüştükları kişilere Osmanlı Devleti'nin durumunu anlatacaklar, en çok devlet adamlarından ve Osmanlı milletinden bahsederek, Nizam-ı Cedid'in başarılarından, ticaretin ve devlet gelirlerinin arttığından, eski durumlara itibar edilmeyerek devletin günden güne kuvvetlendiğinden bahisle herkesi aydınlatacaklardı. Bunun için de, "Avrupa'da âdet olduğu üzere devletin sözü sayılan kimselerinin toplantılarına *şer'i şerife* riayet etmek şartıyla gitmekten çekinmeyeceklerdi. Ayrıca, elçiler, buldukları devletlerin mülki ve askerî idaresini tanıma ve en çok donanma ve ordu ile ilgili kaideleri ve Devlet-i Aliye'nin faydalanabileceği bütün hâlleri öğrenerek bu bilgileri peyderpey İstanbul'a yazacaklardı"⁹. Elçilerin maiyetlerinde bulunan memurlar da vakitlerini boşa geçirmeyerek dil ve her türlü bilgiyi öğrenmek için gece gündüz çalışacaklardı. Böylece birçok gence belli bir süre için Avrupa'nın büyük şehirlerinde oturmak, bir Batı dilini öğrenmek ve çağdaş Avrupa devletleri arasında hüküm süren devrimci fikirleri de tanıma fırsatı verilmiş oluyordu.

Fransa (Paris)'da İlk İkamet Elçiliğinin Kurulması Çalışmaları

Osmanlı Devleti daha kurulduğu ilk yıllardan itibaren yabancı devletlerle siyasi ilişkilerde bulunmuştur. Ancak bu ilişkiler III. Selim'in tahta çıkışına kadar tek taraflı idi. Batı devletlerinin Fatih Sultan Mehmet'ten beri İstanbul'da daimi elçilikleri bulunduğu halde¹⁰ padişahlar cülus, şehzadelerin doğumu, ölüm, savaş ilanı, dostluk münasebetlerinin yeniden

⁷ Karal, Enver Z., Selim III'ün..., s. 163-164. Batılı devletlerin İstanbul'da daimi elçiler bulundurması bir saygı gösterisi olarak sayılıyor, ancak Osmanlı Devleti gerektiğinde yabancı devletlere fevkalade elçi gönderiyordu.

⁸ Karal, Enver Z., Selim III'ün..., s. 167, Unat, *a.g.e.*, s.20.

⁹ Karal, Enver Z., Selim III'ün..., s.181, ayrıca bkz. Karal, Enver Z., *a.g.m.*, Tanzimat I, s.26.

¹⁰ Unat, Faik Reşat, Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri , (Tamamlayıp Yayımlayan: Bekir Sıtkı Baykal) TTK Yay. 3.Baskı, Ankara 1992. , s.14. Venedik 1454, Polonya 1475, Rusya 1497, Fransa 1525, Avusturya 1528, İngiltere 1583, Felemenk 1612 ...'den itibaren İstanbul'da elçi bulundurmaya başlamışlardır.

tesisi, sınır meselelerinin görüşülmesi, barış yapılması gibi olayları bildirmek amacıyla¹¹ yabancı devletlere elçi gönderiyorlardı. Gerek Hıristiyan gerekse İslam ülkelerine giden bu elçiler, gidiş amaçlarını gerçekleştirdikten sonra yurda dönerlerdi. Avrupa ülkelerinde yaşanan önemli olaylar hakkındaki bilgiler ise Eflak – Buğdan beyleri, ticaret maksadıyla Avrupa’da bulunan tüccarlar ve İstanbul’daki elçiliklerin tercümanlarından öğrenilirdi. Elçilik tercümanlarıyla genellikle Fenerli Rum beylerden seçilen Divan-ı hümayun tercümanı devamlı temasta idi.

Görüldüğü üzere Avrupa Devletleri XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İstanbul’da daimi elçiliklerini kurmaya başlamışlardı. Osmanlı Devleti ise bu devletler nezdinde devamlı elçilikler kurma gereği duymamıştı. Bunun en önemli etkenlerinden birisi başta da ifade etmeye çalıştığımız gibi, İslam hukuk prensipleridir. İşte Osmanlı İmparatorluğu dış dünya ile ilişkilerini böylesine genel bir anlayışla sürdürüyordu. Bunun temelinde de, Müslüman bir devletin Hıristiyan devletlerle eşit şartlar içerisinde antlaşmalar yapamayacağı düşüncesi yatmaktadır. Bu düşünce, Osmanlı Devletinin Batı’nın diplomasi yöntemlerine yabancı kalmasına neden oluyordu¹². Uygulanan bu sistem, devletin askeri ve ekonomik anlamda güçlü olduğu dönemlerde belki akıllıca idi. Ancak, toprak bütünlüğünü dahi tek başına koruma yeteneğinin gösterilemediği XVIII. yüzyıl sonlarında artık önemini büsbütün yitirmişti. Osmanlı yönetimi askeri gücün yanında diplomasinin de kullanılabilmesi gerektiği gerçeğini çok geç kavradı.

III. Selim, devletlerarası ilişkilerde yüzyıllardır Avrupa devletlerinin kabul etmiş oldukları kuralların Osmanlı Devleti için de gereğini anlamış olmalıdır ki, XVIII. yüzyılın sonlarında askeri gücün kaybedilmesi ile birlikte düşmana toprak terk edilmesi üzerine Avrupa devletleri nezdinde daimi olarak ikamet edecek elçilerin bulundurulmasının önemini kavramıştı. Bu konu ile ilgili olarak Ahmet Cevdet Paşa’nın: “Avrupa’nın terakkiyat-ı cedidesi ve Devlet-i aliyyenin vakt-ü hal iktizasınca düvel-i Avrupa ... kaidesinde sefaret usulünün luzüm-ı vaz’-ı tesisini isbat idüb hususiyle bu evanda rabita-i düveliyeyi bütün bütün başka bir hale koyan Fransa ihtilali zuhur ile bi’l-cümle düvel-i Avrupayı tedarükat-ı ihtiyatiyeye mecbur ittiğünden Devlet-i aliyyenin dahi düvel-i fahime-i Avrupa nezdinde birer ikamet ilçisi bulundurması derece-i vücubda görülmekle düvel-i merkume nezdinde birer ilçî gönderilüb ve 3 sene müddet tekmilinde anlar celb-ü iade ve yerlerine başkaları irsal ile ... nizam-ı saire sırasında sefaret usulüne

¹¹ Unat, Faik R., *a.g.e.* s.17-19

¹² Karal, Enver Z., *Osmanlı Tarihi C. V.*, s.8-9 bu konuda ayrıca bkz. Karal, Enver Z., *Selim III’ün Hat...* s.163-169

dahi hüsn-i rabıta ve nizam verilmek hususunu sultan Selim-i sâlis hazretleri tasmin etmiş idi"¹³ şeklindeki yorumu fevkalade dikkate değerdir. Böylece III. Selim'in hayranı olduğu Avrupa'yı daha iyi tanınması ve Avrupa medeniyetini tanıyan insanların imparatorlukta çoğalması hususunda da daimi elçiliklerden faydalanması mümkündür. Daimi elçilik usulünün kabul edilmesinde III. Selim'i zorlayan bir diğer neden de Osmanlı istihbaratının yetersizliği idi.

Yukarıda kısaca değindiğimiz gibi Eflak – Buğdan beylerinin Avrupa'nın önemli merkezlerinde bulunan ajanları ya da Avrupa ile iş yapan tüccarlar ile elçiliklerdeki tercümanlardan elde edilen bilgiler günün ihtiyaçlarına cevap vermemekte idi. Böyle bir istihbarat usulü İmparatorluğun Avrupa devletleri ile ilişkilerinin gevşek olduğu dönemlerde belki yeterli olabilirdi. Bu süreçte geniş kaynakları sayesinde başka devletlerin yardımına ihtiyaç duymadan gücünü düşmanlarına kabul ettiriyordu. Hatta İstanbul'daki Avrupa elçilerine gerek padişahlar gerekse sadrazamlar ilgi göstermezler, onları küçümserlerdi. Ancak, Fransız İhtilâli sonrasına rastlayan III. Selim devrinin Osmanlı Devletini, Fransız Cumhuriyet yöneticileri, Avrupa siyasetine katmak, Rusya ile İngiltere ise bu siyasetin dışında bırakmak için büyük gayret sarf ettiler. Bu sıralarda İstanbul, Avrupa'nın diplomasi çatışmalarının yaşandığı bir merkez haline gelmişti. Divan-ı hümayun tercümanı ile Eflak ve Buğdan beyleri bilhassa Rus nüfuzu altında idiler. Padişahın ve hükümetin onlara karşı olan güvenleri sarsılmıştı¹⁴. Daimi elçiliklerin kuruluş sebepleri arasında bunu da gösterebiliriz. Bu gibi sebeplerin zorlaması ile Babıâli 1792'de elçilikler yahut o zamanın ifadesi ile ikamet elçiliklerinin kurulmasına karar verdi.

Padişah, Osmanlının ilk ikamet elçiliğinin, şehzadeliğinden beri iyi ilişkiler içerisinde olduğu Fransa'da açılması arzusunda idi. Fakat Fransız İhtilali'ni takip eden süreçte Avrupa devletlerinin Fransa'ya karşı cephe oluşturarak mücadeleye girişmeleri Babıâli'yi bu düşüncesinden uzaklaştırdı. Zira, Paris'e ikamet elçisi gönderilmesi diğer devletleri kızdırabilirdi¹⁵. Bu yüzden ilk ikamet elçiliğinin İngiltere'de kurulması uygun görüldü. Bunun üzerine Reis-ül küttab¹⁶ Mehmed Raşid Efendi, İngiltere elçisi Lord Ainslie

¹³ Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet, Tertib-i cedit, C. VI. İstanbul 1309, s.88

¹⁴ Karal, Enver Z., Selim III.'ün Hattı... , s.167.

¹⁵ Cevdet Paşa, a.g.e, C. V, s.14. Bunda diğer devletlerin tepkilerini çekmekten ziyade III. Selim'in XVI. Louis'nin İdamına karşı gösterdiği tepkisi daha belirleyici olmuştur. Yani Fransa bu davranışıyla cezalandırılmak istenmiştir. Mantran, Robert, Histoire de l'Empire Ottoman, 1989 Paris. s.427.

¹⁶ Reis-ül küttabın ismi Karal'ın ve Unat'ın eserlerinde Ebubekir Ratip Efendi olarak geçmektedir.

ile 10 Temmuz 1793 tarihinde görüşerek bu konudaki resmi yazışmanın kimden kime yapılacağı, elçinin rütbesi, gidiş yolunun belirlenmesi vb. gibi konular kararlaştırıldı¹⁷.

III. Selimin gayretleriyle Avrupa devletleri arasında yıllardan beri takip edilen karşılıklı taahhütlere dayanan ittifak usulünün kabul edilmesi Osmanlı siyaset ve diplomasi tarihi için bir dönüm noktasıdır. Bu alanda batılılaşmaya doğru atılan ilk adım, Kalyonlar eski kâtibi Yusuf Ağâh Efendi'nin Londra'ya büyükelçi olarak atanması, 1793 Ekim ortalarında maiyetiyle birlikte İstanbul'dan ayrılmasıyla atıldı. Ağâh Efendi İngiltere'ye karayoluyla gittiği halde, İngiltere kralına gönderilen hediyeler için bir gemi kiralanmıştır¹⁸.

Ağâh Efendi'den sonra 1795'te ikamet elçiliği konusunda ikinci adım atılmış, Prusya ve Avusturya'ya gönderilecek elçilerin seçimi yapılmıştı. Buna göre Berlin'e Kisedar-ı Sabık Ali Efendi, Viyana elçiliğine ise eski Kethüda kâtibi İbrahim Afif Efendi uygun görülmüşlerdi. Ancak İstanbul'daki Fransız büyükelçisi Verninac'ın Babiâli nezdinde yaptığı itiraz neticesinde elçilerin görevleri başına gitmeleri tehir edilmişti¹⁹.

Fransa'daki Cumhuriyet hükümeti, Osmanlı İmparatorluğu'nun Paris'ten önce diğer devletlerin merkezlerine elçi göndermesini şiddetle tenkit ediyordu. 1793'te İngiltere'ye elçi gönderileceği duyumunun alınmasından sonra Fransa'nın İstanbul'daki temsilcisi Descorches, bunun önlenmesi konusunda hükümetinden talimat almış ancak sonuçsuz kalmıştı. Çünkü talimat Yusuf Ağâh Efendi'nin hareketinden 8-10 gün sonra eline geçmişti. Descorches'in yerine gelen Fransız temsilcisi Verninac, iki ülke arasında var olan dostluğun daha da güçlenmesi için Paris'e bir ikamet elçisi gönderilmesi talebini Babiâli nezdinde sık sık tekrarlamakta idi²⁰.

Verninac'ın çabaları ve Padişahın da tensibiyle, Paris ikamet elçiliğine tayin edilmek üzere, uygun bir şahsın aranmasına başlandı. Zira Fransa'ya gidecek elçinin diğerlerinden daha zeki ve bilgili olması isteniyordu. Divan-ı hümayun hocaları ve diğer devlet erkânı arasında bu işe uygun, vazifeyi hakkıyla yerine getirecek bir şahıs bulunamadı ve sonunda, Berlin'e tayin

¹⁷ Kuran, Ercüment, *1793-1811 Döneminde İlk Osmanlı Mukim Elçilerinin Diplomatik Faaliyetleri*, Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç 15-17 Ekim 1999 Sempozyuma Sunulan Tebliğler, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999. s.55-56 Görüşmenin sadeleştirilmiş metni için bkz. Karal, Enver Z., Selim III.'ün Hat... s.170, 190-198.

¹⁸ Ahmed Rasim, *Osmanlı Tarihi* (Günümüz Türkçesiyle yayına hazırlayan: Hakkı Dursun Yıldız), İstanbul 1967. s.262.

¹⁹ Cevdet Paşa, *a.g.e.* C. VI, s.231-232.

²⁰ Karal, Enver Z., Selim III.'ün Hat... , s.177, - Kuran, *Avrupa'da Osmanlı...*, s.23-24.

olunmuş olan Ali Efendi'nin Paris'e gönderilmesi kararlaştırıldı²¹. Alınan bu karar Fransa'nın İstanbul'daki temsilcisi Verninac'a da bildirildi. Bundan son derece memnun olan büyükelçi Babıâli'nin kararını 27 Mayıs 1796 Tarihli raporu ile Fransa Dışişleri Bakanlığı'na duyurmuştu. Büyükelçi raporunda, Esseyid Ali Efendi'nin yetenekli, liyakatli bir kişi olduğundan bahisle Paris'e götüreceği hediyeler hakkında Babıâli'nin kendi fikrini aldığını da ilave ediyordu²². Ayrıca Ali Efendi'nin iki ay içerisinde hareket edeceğinin ihtimal dâhilinde olduğunu da bildiriyordu.

Verninac ile Ali Efendi'nin yüz yüze gelip tanışmaları ekim ayını bulmuştu. Kendi Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 9 Ekim tarihli raporunda, ülkesinin dışişleri ile ilgili pek çok konudaki düşüncelerini belirttikten başka Ali Efendi hakkında da bilgiler veriyordu. Ali Efendi için, "aslen Morali olan bu zat, tahminen 40 yaşlarında ve Fransa'ya karşı sevgi beslemektedir. Açık kalpli, mütevazı bir kişiliği vardı. Böyle bir göreve atanmaktan dolayı son derece mutludur. Directoire hükümetinin de kendinden memnun kalacağı" şeklindeki kanaatlerini bildirmektedir²³. Yine 2 Ekim 1796 tarihinde Verninac'ın yerine büyükelçi olarak atanan Aubert du Bayet (Jean - Baptiste - Annibal) İstanbul'a gelmiş²⁴ ve Ali Efendi ile pek çok defa temasta bulunmuştu.

O da tıpkı Verninac'da olduğu gibi, Ali Efendi ile ilgili çok olumlu kanaatlere sahip olmuş, bunu da kendi hükümetine bildirmişti. Ali Efendi de onlara karşı nezaket dolu bir incelikle davranıyor, her iki elçinin yeni görevi ile ilgili kendisine verdikleri öğütleri dinliyordu.

Ali Efendi'nin Paris Büyükelçiliği (1797 – 1802)

Paris büyükelçiliği görevine 1796 Eylülünde üç yıllığına atanan Ali Efendi²⁵, gerekli yazışmalar ve hazırlıklar yapıldıktan sonra 24 Mart 1797 tarihinde 18 kişilik maiyetiyle birlikte İstanbul'dan deniz yoluyla Fransa'ya gitmek üzere Marsilya'ya hareket etmişti. Elçiliği fevkalade önemli bir zamana denk gelmişti. Zira bu yıllarda Fransız Devrimi'nin etkileri Fransa dışına da yayılmakta, Paris Avrupa'nın en önemli siyaset merkezi haline gelmekte idi.

²¹ BOA. H.H. No: 9801. Yerasimos, Stéphane, Deux Ottomans à Paris Sous le Directoire et l'Empire Relations d'ambassade, Sinbad, 1998 Paris, s.11-12

²² Mae. Correspondance Turquie, C.194

²³ Mae. Verninac'ın 9 Ekim 1796 Tarihli Raporu. , Correspondance Turquie, C.195.

²⁴ Bacque - Grammont, Kunalalp, Hitzel, a.g.e. s.42-43.

²⁵ Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmani, Yayına hazırlayan Nuri Akbayar, c.1, İstanbul 1996, s. 254-255.

Gidişinde Directoire yönetiminin direktörleri ile bakanları için hazırlanan ipekten muhteşem bir çadır, on at, kıymetli kumaşlar ve çeşitli kokulardan oluşan hediyeler yetiştirilemediğinden arkadan gönderilecekti.

Yeni elçi General Aubert du Bayet, seyahati kolaylaştırmak ve Fransa'ya giden ilk Türk ikamet elçisini onurlandırmak için kendi yaveri süvari Yüzbaşı Caulaincourt'u mihmandar olarak ve Fransa elçiliği tercümanlarından Ventur'ü de Paris'e kadar Osmanlı elçisine çevirmenlik yapmak için görevlendirdi²⁶.

Mora doğumlu olan Ali Efendi, önce maliye kaleminde sivrilmiş ve defterhane kisedarı olmuştu. O devrin nüfuzlu ricalinden Baş defterdar Osman Efendi'nin kız kardeşi ile evlendikten sonra parlak zekâsı, uysal karakteri, siyasi işlerdeki bilgisi ile dikkati çekmişti. İstanbul'daki yabancı elçiliklerle teması sayesinde diplomasi adabına da pek yabancı değildi. Ancak, eniştesi Osman Efendi ile aralarında şahsi husumet bulunan Reis-ül küttap Efendi, eniştesini ezmek amacıyla Ali Efendi'yi İstanbul'dan uzaklaştırmak istemiş ve Prusya (Berlin) Elçiliği'ne tayin ettirmişti²⁷. Kısa süre sonra Reis Efendi'nin görevinden azledilmesi üzerine Berlin görevi Paris Elçiliği'ne dönüşmüştü²⁸. Morali olması hasebiyle Rumca bilen Ali Efendi'nin itibarını artırmak maksadıyla Padişah kendisine “ Muhasebe-i Evvel” payesini de tevcih etmişti²⁹.

Elçiyi, maiyetini ve Caulaincourt ile Ventur'ü taşıyan “Foire Del Levante” adlı Osmanlı sancağı taşıyan küçük Venedik gemisi 2 Nisan'da Çanakkale Boğazı'ndan geçerek Ege Denizi'ne açıldı. Oldukça sıkıntılı ve rahatsız geçen 52 günlük deniz yolculuğundan sonra 15 Mayıs'ta Marsilya Limanı'na varılarak Fransa topraklarına ayak basıldı.

Ali Efendi Marsilya'da karaya çıkışının ertesi günü Fransa Dışişleri Bakanlığı Temsilcisi Yurttaş Guys tarafından nezaketle ziyaret edildi. Kendisine izzet-i ikramda bulunuldu. Gururu okşandı. Ancak bu durum uzun sürmedi. Marsilya'da 36 gün karantinada tutulması Ali Efendi'nin keyfini kaçırmıştı³⁰.

²⁶ Herbette, Maurice, Fransa'da İlk Daimî Türk Elçisi “Moralî Esseyit Ali Efendi” (1797-1802), (Çeviren: Erol Üyepazarcı), Pera Turizm ve Tic. A.Ş Yay, İstanbul 1997 s.11-13

²⁷ BOA. H.H. 9801. Devlet menfaatleri gereği Prusya'ya Elçi olarak Ali Efendi'nin yerine Naili Mehmet Efendi'nin tayini, Ali Efendi'nin de Fransa Cumhuriyetine elçi olarak nasbının uygunluğu.

²⁸ Unat, Faik Reşid, *a.g.e.* s.180 – Herbette, *a.g.e.* s.9.

²⁹ Kuran, E., *a.g.e.* s.25.

³⁰ Soysal, İ, İsmail, Fransız İhtilali ve Türk-Fransız Diploması Münasebetleri (1789-1802), Türk Tarih Kurumu Yay. Ankara 1987s. 196. Herbette, *a.g.e.* s.17-18.

Ali Efendi, 13 Temmuz 1797 tarihinde Paris'e ulaştı³¹ ve Fransız Hükümeti'nin kendisine tahsis ettiği konağa yerleşti. Birkaç saat sonra da kendisini ziyarete gelerek hükümetinin hoş geldiniz dileklerini sunan Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Guiraudat'ı kabul etmişti. Ondan hemen o akşam Dışişleri Bakanı Delacroix ile temasa geçmesi ve Directoire tarafından kabul olunmasının sağlanmasını rica etmişti.

Kendisine öncelikle yerleşmiş diplomasi kaidelerine göre görevine başladığının resmen bildirilmesi gerektiği ifade edildi. Ertesi gün "14 Temmuz Ulusal Bayramı" olması nedeniyle baş tercüman Cordika ancak, ayın 15'inde bir sözlü nezaket başvurusunda bulunabilecekti. Ayın 16'sında da Esseyid Ali Efendi Dışişleri Bakanı ile kişisel olarak tanışma konusundaki dileğini yazıyla bildirmesi gerekiyordu. Bunlar sağlandıktan sonra ziyaret için 18 Temmuz günü kararlaştırıldı ve kabul merasiminin teferruatlarında anlaşıldı. Fakat bu tarihten iki gün önce Delacroix görevinden alınmış yerine Charles-Maurice de Talleyrand Périgord atanmıştı. Bu değişiklik elçinin itimatnamesini sunmasını biraz daha geciktirecekti. Sonunda Ali Efendi'nin itimatnamesini 28 Temmuz'da takdim etmesi kararlaştırıldı. Kabul merasimi son derece muhteşem oldu³². Ali Efendi'nin getirdiği Name-i Hümayun Baş direktöre saygıyla sunuldu.

III. Selim bu mektubunda Osmanlı-Fransız dostluğunun değerini belirtmekten başka iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin kuvvetlendirilmesi için bir ikamet elçisi gönderdiğini bildiriyordu. Artık merasim bitmiş, Ali Efendi'nin de Paris'te siyasi çalışmalarına başlayabilmesi için bir engel kalmamıştı.

Osmanlı Elçisi yaklaşık beş yıl kalacağı Paris'teki görevine başladıktan kısa bir süre sonra fevkalade önemli bir meseleyi ele aldı. Fransa Dışişleri Bakanı Talleyrand'a sunduğu 20 Ağustos 1797 tarihli bir nota ile Fransız tacirlerinin Osmanlı topraklarında sahip oldukları imtiyazlara karşılık aynı hakların Fransa'da Osmanlı tacirlerine de tanınmasını talep ediyordu. Bu durum Osmanlı'nın dış politikasındaki fevkalade önemli bir değişikliğin ilk göstergesiydi. İlişkilerde mütekabiliyet prensibinin uygulanması için yapılan ilk Osmanlı girişimiydi. Başka bir ifadeyle Ali Efendi, kapitülasyon imtiyazlarının aynısının Fransa'da Osmanlı tüccarlarına da tanınmasını

³¹ Esseyid Ali Efendi'nin Marsilya'dan Paris'e yolculuğu hakkında bkz. Herbet, *a.g.e.* s. 20 - 60. Ahmet Refik, Morali Esseyid Ali Efendi'nin seyahatnamesi T.O.E.M. C III. , İstanbul 1328.

³² Herbet, *a.g.e.* s.65-86 Osmanlı Elçisinin Lüksemburg Sarayı'nda gerçekleşen kabul merasimi bütün teferruatıyla anlatılmaktadır.

istiyordu³³. Bu istek normal, karşılıklı hükümler içeren bir anlaşmaya varılması demekti ki böyle bir değişim Fransa'nın işine hiç gelmiyordu. Dahası, Osmanlı Devleti'nin bunu bütün Avrupa Devletleri'ne kabul ettirmesi gerekiyordu ki, son derece zayıf bir durumda bulunduğu bu dönemde imkânsız gibi bir şeydi.

Kabul edilemez isteklere neden olabilecek kaygısını veren böyle bir başvuruya cevap vermemek olmazdı. Talleyrand'a göre böyle bir ticaret görüşmesiyle Fransa yeni çıkarlar elde edebilirdi. Bunun için Ali Efendi'nin "Tam Mütakabiliyet"ten ne anladığının öğrenilmesi önemliydi. Bunu öğrenmek için Talleyrand Türk Elçisinden şu hususlara yanıt vermesini rica etti. "Fransız Cumhuriyeti topraklarında Padişah'ın uyuğu olan satıcı ve tüccarların, Osmanlı ülkesindeki satıcı ve tüccarlara göre karşılaştıkları farklı davranışlar ayrıntılarıyla belirtilmeli, en doğru karşılıklılık ilkesi açısından en uygun olarak düşünülen yöntemler önerilmelidir. Bütün bunlar yapıldıktan sonra diğer işlere sıra gelebilir, böylece de iki ulusun büyük yararına konu olacak müzakereleri hızlandıracak düzenlemelerin çareleri her zaman bulunabilir"³⁴. Ali Efendi, bu cevabi yazıdaki kaçamaklı ifadelerden bir netice elde edemeyeceğini anlayınca, müzakereleri devam ettirme hususunda yeni bir müracaatta bulunmadı³⁵. Çünkü Talleyrand'ın işi uzatmak ve onu oyalamak çabasında olduğunu anlamıştı.

Aradan yaklaşık iki ay geçtikten sonra, Talleyrand Osmanlı Elçisi'ni bir görüşmeye davet etti. Yapılan bu görüşmede elçi dışişleri bakanından Fransa ile Osmanlı Devleti arasında bir dostluk antlaşması teklifini aldı. Bu teklif elçi tarafından derhal İstanbul'a iletildi³⁶. Fransa o günlerde Avusturya ile Campo Formio Antlaşması'nı imzalamış (17 Ekim 1797) ve Osmanlı Devleti'ni de kendine bağlamak isteğinde idi. Bu isteğini gerçekleştirmesi halinde Avrupa kıtasındaki durumunu sağlamlaştırmış olacak ve 1793'ten beri savaştığı İngiltere'ye karşı önemli bir üstünlük elde edecekti.

Bu teklif, Babıâli için sıkıntılı bir durum yarattı. Fransa ile antlaşma imzaladığı takdirde İngiltere'yi karşısına alacağından emindi. Directoire hükümetinin teklifini reddetmesi halinde ise Adriyatik kıyılarında ve İyon Denizi'nde kendisine Campo-Formio Antlaşması ile komşu olan Fransa'nın saldırısına uğrayabilirdi³⁷. Osmanlı Devlet Erkânı bu müşkül durumdan

³³ MAE. Correspondance Turquie Supplement C. XXIII, s.100

³⁴ Herbet, *a.g.e.* s.121

³⁵ Kuran, E., *a.g.e.* s.27 – Herbet ise bu konuda: Girişimlerinin ilk sonucundan memnun olan Ali Efendi'nin, ayrıntılı bir öneri hazırlamaya karar verdiğini belirtmektedir. Herbet, *a.g.e.* s. 121-125

³⁶ BOA. H.H. 14902 Ayrıca bkz. Kuran, E., *a.g.e.* s.27

³⁷ Kuran, E., *a.g.e.* aynı yer

kurtulmak için çareler aradı ve şu yolu seçti: Fransa hükümetinin Ali Efendi'ye yazılı olarak bildireceği antlaşma şartları, Babîâli tarafından incelendikten sonra Paris'te görüşülmeli yahut bu müzakereler yeni gönderilecek elçi ile İstanbul'da yapılmalıdır³⁸. Ancak Fransa hükümeti bu şıklardan birini seçmekte serbesttir.

Osmanlı Elçisi Babîâli'nin bu teklifini 1798 Şubat ortalarında yaşanan bir görüşmede dışişleri bakanı Talleyrand'a açıklamıştı. Zaman kazanmaktan başka bir gaye gütmeyen bu formül Talleyrand'ı kızdırdı ise de Babîâli'nin teklifini Directoire yönetimine nakledeceği ve alacağı cevabı da kendisine bildireceği sözünü verdi³⁹.

Mısır'ın Fransa Tarafından İşgali Ve Yol Açtığı Sorunlar

Ali Efendi'nin Paris'e büyükelçi olarak geldiği 1797 Temmuz ayına kadar Osmanlı-Fransız diplomasi ilişkileri hemen hemen barış içinde oldukça iyi bir durumda idi. Fransa Dışişleri Bakanlığı görevine o günlerde atanan Talleyrand ise bu politikaya hiç de iyi bakmıyordu. Yeni bir programı uygulamaya koydu, bu program Fransa ile Osmanlı Devleti arasındaki var olan kadim dostluğun sürdürülmesini hiçbir şekilde öngörmeyen bir uygulama idi. Talleyrand'ın programının en önemli maddesi Fransa'nın yeni sömürgeler elde etmesiydi ki, bunun başında da Mısır'ın Fransa'ya kazandırılması geliyordu. Böylece Hindistan yolu kontrol altına alınabilecekti. Bu ise, Avrupa ekonomisi ve ticaretinin Fransa'nın kontrolü altına girmesi demekti. Öyle ise Mısır fethedilmeliydi⁴⁰.

Mısır'ın Fransa'ya kazandırılması, katılması düşüncesi hiç de yeni değildi. XVII. yüzyıldan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflamaya başlaması, Fransa'nın Akdeniz ticaretinin büyük bir önem kazanması, Avrupa devletlerinin kendi aralarında büyük bir sömürge yarışına girmeleri bazı düşünürleri ve diplomatları Fransızların Mısır'a yerleşmeleri hakkında projeler üretmeye yöneltmişti.

Bu projelerden ilki XIV. Louis döneminde Alman düşünür Leibniz tarafından 1672 tarihinde, Osmanlı topraklarından bir kısmının Almanya ve Fransa tarafından ele geçirilmesini içeren Mısır'ın fethi projesidir. Leibniz bu projesine Hristiyanlığın İslamiyet'e karşı orta zamanlarda başlayan

³⁸ Bacque - Grammont, Kunalp, Hitzel, *a.g.e.* s.143 Fransa Büyükelçisi Aubert du Bayet 17 Aralık 1797'de İstanbul'da ölmüştü. Mezarı da Palais de France'nin bahçesindedir.

³⁹ BOA. H.H. 5906, 14902. Kuran, E., *a.g.e.* s.27 Gerçekten Talleyrand sözünde durmuş ve Babîâli'nin teklif ettiği şıklardan ikincisinin uygun görüldüğünü elçilik tercümanı vasıtasıyla Ali Efendi'ye bildirmiştir.

⁴⁰ Solé, Robert, Bonaparte à la conquête de l'Égypte, Edition du Seuil, avril 2006 Paris, s.10.

mücadelesinin devamı süsünü vermek istemiş ise de, kendisi bir Alman milliyetçisi olarak Fransa'nın Almanya'nın doğu sınırlarında hazırladığı orduları başka yerlere sevk etme isteğidir. Leibniz, Mısır'ın fethi projesini her ne kadar Fransızlara kabul ettiremediyse de onlarda Mısır'ı ele geçirme düşüncesi uyandırmıştır⁴¹. Bunun sonucu olarak Fransa'nın İstanbul'daki elçisi Saint-Priest (1768-1784) hükümetine gönderdiği raporda Mısır'ın fethi projesini ve bunun gerekçelerini sıralamaktaydı. Yine 1777'de Mısır'a bir seyahat gerçekleştiren Baron de Tott da seyahat dönüşünde hükümetine verdiği raporunda buranın ele geçirilmesi için alınması gereken tedbirler üzerinde duruyordu. Bütün bu projelere rağmen Fransa Krallığı Mısır'a saldırma cüretini gösteremiyor⁴², uzun süre proje halinde kalan bu düşünce ancak Napolyon Bonaparte ve Talleyrand tarafından eyleme geçilerek uygulamaya konuluyordu.

Mısır seferinde Fransa'nın en önemli amacı, 1789'daki büyük devrimine kadar, hem Avrupa'da hegemonya kurmak hem de dünyada büyük bir sömürge imparatorluğu olmak düşüncesini gerçekleştirmeye yönelikti.

Mısır seferi gerek gaye bakımından gerekse de hazırlık ve sevk idare bakımından son derece önemli, üzerinde durulması gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bonaparte ile Talleyrand'ın bu tasarıları, yolunda giden Türk-Fransız siyasi ilişkilerini karanlık bir akıbete doğru sürüklemeye başlamıştı. Bonaparte'ın 5 Aralık 1797 tarihinde İtalya seferinden Paris'e dönüşüyle⁴³ bu gizemli işbirliği daha da kolaylaşıyordu. Bonaparte İngiltere'ye karşı kararlı bir etkinlik gösterme bahanesi altında hükümetin görüşlerini etkileyerek aslında Akdeniz'de kuvvetli bir filo kurma yollarını arıyordu. Böylece İngiltere'nin sömürgeleriyle olan bağları kesilecek ve Osmanlı Devleti de kontrol altına alınacaktı. Bunu gerçekleştirebileceği en uygun yer bir Osmanlı toprağı olan Mısır idi. Mısır'a sefer yapılması ve oranın Fransız kontrolü altına alınması konusunda Directoire hükümetini ikna etmek Talleyrand gibi kurnaz bir diplomat için pek de zor olmadı⁴⁴.

⁴¹ Solé, Robert, *a.g.e.* s.14.

⁴² Karal, Enver Z., *Fransa- Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu (1797-1802)*, İstanbul 1938, s.29-31 Fransa'nın Mısır'a karşı olan ilgisi hakkında ayrıca bkz. Soysal, İ, *a.g.e.* s. 34-37.

⁴³ Kuran, E., *a.g.e.* s.28 Bonaparte'ın Paris'e dönüşü şerefine dışişleri bakanı Talleyrand tarafından bir balo verilmiş, bu baloya Türk elçisi de katılmış hatta Bonaparte ile samimi bir şekilde kol kola girmişti.

⁴⁴ MAE. Correspondance Turquie, C.197.

Mısır'ı Osmanlı Devleti'nden koparıp Fransa sömürgesi haline sokma gayesi güden bu teşebbüs son derece gizli tutulmuştu. Kısa bir süre sonra Toulon Limanı'nda bir donanma hazırlandığı ve askeri birliklerin güneye yollandığı şayiaları ortaya çıktığı halde seferin nereye yapılacağı uzun müddet kestirilemedi. Ali Efendi bu saf, dürüst Türk diplomatı ortalıkta dolaşan haberleri ilgi ile takip ediyor, Fransız donanmasının İngiltere'nin elinde olan Cebelitarık'a ya da Sicilya Adası'na gönderileceğini muhtemel görüyordu⁴⁵.

Fakat 11 Nisan 1798 tarihinde 500'ler meclisinde Eschassériaux adlı bir mebusun "sömürge sahibi olmanın bütün devirlerde ve bütün ülkeler için yararlarını ve etkilerini gösteren ayrıntılı bir araştırmayı meclise sundu. Fransızların yeni sömürgelere sahip olması gerekliliğini vurgulayarak yerleşmeleri için en uygun bölgenin gerek konumu gerekse ticareti açısından Mısır olduğunu söyledi. Nihayet 18 Nisan'da "L'Ami des Lois" adlı gazetenin yazı işleri müdürü ve milletvekili Poulitier'in kendi imzasıyla "Bonaparte ve Saint Louis" başlığı altında yayınladığı makalesinde⁴⁶, İtalya kahramanı Bonaparte'a Mısır'ın fethini öngören coşkulu bir davette bulunuyordu. Gerek Eschassériaux'un söylevi gerekse Poulitier'in makalesi ve Directoire'in gizli projelerine atıf yapmaları Osmanlı Elçisi'nin dikkatinden kaçmayacak kadar belirgin ve endişe vericiydi⁴⁷. Bu durumdan kuşkulanan Osmanlı Elçisi, baş tercümanını Talleyrand'a göndererek "Fransa'nın herhangi bir memlekete karşı sefer yapıp yapmayacağını araştırmak vazifesi dışındaysa da Osmanlı toprakları ve özellikle Mısır'ın bir Fransız saldırısından emin olup olmadığını" dostça sordurdu. Talleyrand ise verdiği cevapta, Directoire hükümetinin Osmanlı Devletine karşı savaşmak niyetinde olmadığını kesin bir dille ifade etti⁴⁸.

Paris'teki Osmanlı Elçisi, Kurnaz diplomat Talleyrand tarafından böylece oyalanırken, Fransa'nın İstanbul'daki maslahatgüzarı Ruffin de verdiği bir taktirle "Devlet-i Aliyye ile Fransa arasındaki dostluğa haset edenlerin, Fransa'nın güya Devlet-i Aliyye memalikinde gözü varmış gibi yalan haberleri Mora ve Girit taraflarında neşrettiklerini, oralardaki konsoloslarının kendisine bildirdiklerinden" bahisle söz konusu yerlerdeki valilerle, hâkimlere ve zabıtana resmen tebligatta bulunularak bu gibi

⁴⁵ BOA. H.H. 5882. Kuran, E., *a.g.e.* s.28-29.

⁴⁶ BOA. H.H. 6102. Milletvekili Poulitier, aynı yazısında Fransız askerlerinin Mısır'a gitmesini ve "iki bin sene evvel mahal-i ulum olan Mısır'ın Fransızlarca yeniden ihyasını takdirle talep etmektedir" BOA. H.H. 5969.

⁴⁷ BOA. H.H. 6102. Herbette, *a.g.e.* 138-140.

⁴⁸ Herbette, *a.g.e.* s. 138-141 Karal, Fransa-Mısır *a.g.e.* s.151 v.d.

haberlerin tekzip edilmesini talep ederek⁴⁹ Talleyrand'ın Paris'te yaptığı oyalama taktiğinin bir benzerini İstanbul'da ustaca sergilemekteydi. Ancak gerek gazete haberleri gerekse ortalıkta dolaşan şayialar üzerine Napoleon'un Mısır'ı istila etmek niyetiyle Toulon'da hazırlık yapmakta olduğu Ruffin'e sorulduğunda, kendisinin de söylentilerin ötesinde resmi bir bilgi sahibi olmadığı, yine de bu konuyu kendi dışişleri bakanlığına sorup aldığı cevabı derhal bildireceğini ifade etmekteydi⁵⁰.

Fransız diplomasisi böyle bir seferi Osmanlı imparatorluğu ile ilişkileri bozmadan yani bu değerli müttefiki kaybetmeden gerçekleştirmenin yolunu arar ve bunun için de çeşitli bahaneler aramaya koyulur. Dışişleri Bakanlığı durumu inceler ve Mısır'ın mevcut idaresine ilişkin bir rapor hazırlar⁵¹. O günlerde Paris gazetelerinde, Mısır'da beylerin kötü davranışlarına karşı Fransa hükümetinin oraya asker çıkarıp istila niyetine ait haberler hiç eksik olmuyordu⁵². Böylece Directoire kendini yalnız haksızlıklara karşı dikilen bir kahraman olarak göstermekle kalmayacak, aynı zamanda ezilen halkların kurtarıcısı olarak da gösterebilecekti. Nihayet sömürgeci anlayışın bir tür ifadesi olan bu delil gösterme işi bitince sıra hazırlanan saldırıya bahane teşkil edecek durumların araştırılmasına gelmişti⁵³. Bunu bulmak hiç de zor olmayacaktır. Mısır'da idareyi ele geçirmiş olan beylerin İngilizlerle son derece köklü ilişkiler içerisine girdikleri, böylece Fransızlara karşı açıktan açığa düşmanlıklara, korkunç gaddarlıklara giriştikleri, hemen hemen her gün onlara eziyet ettikleri, onları soydukları ve öldürdükleri... gibi bahaneler.

Bu arada Ali Efendi, General Bonaparte'ın faaliyetlerini gözden kaçırmamayı ve onunla ilgili haberleri Babıâli'ye ulaştırmayı ihmal etmiyordu. Bonaparte ise ordusunu gemilere bindirdikten sonra donanmayla Toulon'dan ayrılarak bilinmeyen bir yöne yelken açmıştı. 5 Mart 1798'de bütün gücüyle sefer hazırlığına başlayan Bonaparte 19 Mayıs 1798'de Toulon'dan İskenderiye'ye beraberinde 38.000 kişilik bir ordu ile 280 parçadan oluşan bir filoyu götürüyordu. Dışişleri bakanı Talleyrand bütün sefer hazırlıkları esnasında Osmanlı Devleti ve Paris'teki elçisini uyutarak vazifesini pekâlâ yerine getirmişti. Aynı oyalama taktiğini Fransa'nın İstanbul'daki maslahatgüzarı Ruffin de başarıyla gerçekleştirmekte idi. Nihayet Temmuz ayı başında Bonaparte'ın Malta Adası'nı zapt ettiği

⁴⁹ BOA. H.H. 7467.

⁵⁰ BOA. H.H. 13534.

⁵¹ Yerasimos, S., *a.g.e.* s.447-448.

⁵² BOA. H.H. 5870. Bâb-ı âli bu haberler üzerine doğruluk derecesinin Fransa Hariciye Nazırına uygun bir lisanla nasıl sordurulabileceğini düşünmektedir.

⁵³ Bahaneler için bkz. Yerasimos, S., *a.g.e.* 450-452.

öğrenildi⁵⁴. Malta'nın zaptından sonra Bonaparte, Mısır'a doğru yol almış bulunuyordu. Babıâli bu durumdan habersiz olmakla beraber Mısır çıkarmasının artık pek muhtemel nazarıyla bakıyordu. Vaziyeti yakinen öğrenmesi için Paris'e alelacele bir kurye gönderildi. Kurye ile Ali Efendi'ye verilen talimatta kendisinin son tahriratının alınmasından sonra Ruffin ile görüşülen hususlar anlatılmakta ve bilhassa şunlar belirtilmekteydi: Toulon'daki kuvvetlerin, Mısır yahut Mora, Girit ve Kıbrıs gibi Osmanlı Topraklarından birisine çıkarılması ihtimali vardır. Gerekli tedbirler alınmaktadır. Türkiye topraklarından hiçbir surette feragatte bulunulamaz. Bilhassa Mısır bizim için çok azizdir. Bunu Fransızlar bilmelidir⁵⁵. Bu talimat yoldayken Ali Efendi, Malta'nın zaptı haberini duyunca 3 Temmuz'da Babıâli'ye gönderdiği raporda bundan herkese memnuniyet hâsıl olduğunu belirtir⁵⁶.

Ali Efendi'nin memnunluğu uzun sürmedi. Zira Temmuz ortalarında Viyana Elçisi İbrahim Afif Efendi'nin kuryesi kendisine İstanbul'dan bir talimat getirdi. Bunda Mısır seferi şayialarına dair elçinin baş tercümanı aracılığıyla Fransa Dışişleri Bakanına konu hakkında sorular sordurulması, İstanbul'daki maslahatgüzar Ruffin'in söz konusu şayiaları kesinlikle yalanlaması sebebiyle meseleyi bakandan tekrar öğrenmesi istenilmekteydi⁵⁷.

Ali Efendi, Babıâli'nin talimatına uyarak 21 Temmuz 1798'de Fransa Dışişleri Bakanı Talleyrand ile görüştü. Yaklaşık iki saat süren mülakatta iki devlet arasındaki mevcut dostluktan bahisle Bonaparte'ın büyük bir donanmayla Mısır'ı işgaline dair ortalıkta dolaşan şayialara değindi. Görüşmede Mısır'a karşı girişilecek bir saldırıya karşı padişahın kayıtsız kalmayacağı da vurgulandı. Elçi sözünü bitirirken şayet Mısır seferi haberi eğer uydurma ise bunları yazan gazetecilerin cezalandırılmalarını ve haberlerin tekzip edilmesini de istedi. Talleyrand ise, cevabında Fransız donanmasının Malta'yı zapt etmek üzere denize açıldığını⁵⁸ ve korsan yatağı olan bu adanın zaptına Babıâli'nin de sevinmesi gerektiğini belirtti. Görüşme sırasında Fransa Dışişleri Bakanı büyükelçiye, Osmanlı imparatorluğu ile Fransa'nın Rusya'ya karşı ortak bir harbe girmesi konusunda bir anlaşma imzalaması teklifinde de bulunmuştur⁵⁹. Talleyrand

⁵⁴ BOA. H.H. 15720 A.

⁵⁵ Soysal, İ, *a.g.e.* s. 211-212.

⁵⁶ BOA. H.H. 5877. Karal, Enver Z., *a.g.e.* s.158 v.d.

⁵⁷ Karal, Enver Z., *Fransa-Mısır... a.g.e.* , s.68 v.d. Herbet, *a.g.e.* s.142.

⁵⁸ BOA. H.H. 6053.

⁵⁹ BOA. H.H. 6050. Karal, Enver Z., *Fransa-Mısır... a.g.e.* , s.82 v.d.

ile görüştüktan sonra Ali Efendi'nin General Bonaparte'ın Mısır'a gitmeyeceğine inandığı anlaşılıyor. Hatta Malta zindanlarında ele geçirilen Müslüman esirlerin Bonaparte tarafından serbest bırakılması ve karşılığında da Osmanlı ülkesindeki Maltalı esirlerin salıverilmesinin Fransa Dışişleri Bakanlığınca istemesi üzerine, elçi durumu Babiâli'ye yazmakta ve konu hakkında talimat beklemektedir⁶⁰.

Fransız ordusunun Mısır topraklarına girdiği haberi Eylül ayı başında Paris'e ulaştı. Haberi gazetelerde gören Osmanlı elçisi doğruluğunu anlamak için dışişleri bakanı Talleyrand'la görüştü ise de ondan bu konuda bilgisi olmadığı cevabını aldı.

Babiâli, ortada dolaşan bütün bu şayialara rağmen Fransa'nın Mısır'ı alma teşebbüsünde bulunacağına ihtimal vermiyordu. Bu yüzden Mısır için herhangi bir tedbir alınmamıştı. Ancak Fransız filolarının İskenderiye'ye girdiği haberi İstanbul'a ulaşınca⁶¹ çok geç kalınmış olmasına rağmen elinden gelen tedbirleri almaya çalıştı. İlk önce Fransa'ya savaş ilan edilmeden Mısır beylerine Fransızlara karşı savunma tedbirleri almaları ve Akdeniz'deki bütün kasaba ve şehirlere Fransız saldırısına karşı uyanık olmaları yönünde yazılar yazıldı. Garb Ocaklarına da Fransız kuvvetlerinin kendi ülkeleri ile bağlantılarının kesilmesi yönünde acilen tedbirler alınması talimatı verildi⁶². Mısır'daki Fransız konsolosu ile diğer Fransızlar tutuklandı. İstanbul'da da Ruffin ile Fransız vatandaşlarına evlerinden çıkmaları yasaklanmış, elçilik binasının kapısındaki arma da sökülüp alınmıştı. Hemen o günlerde Eski Mısır Valisi Bekir Paşa'nın Sadarete gönderdiği 07 Rebi'ülevvel 1213 (17.08.1798) tarihli tahriratta: "Fransızların Mısır'a girişlerinde Fransa'ya karşı birleşmiş olan Arapların derhal düşman tarafına geçerek yağmaya başladıkları, kendilerinin de güç durumda oldukları için Gazze'ye gitmeye mecbur kaldıkları"⁶³ ifade edilmektedir.

Bonaparte 22 Temmuz'da Ehramlar Savaşı'nı kazanarak Kahire'ye girdi. Directoire hükümeti Osmanlı İmparatorluğu ile savaşı sürdürmekten çekiniyordu. Bunu önlemek amacıyla bir yandan eski temsilci Descorches'u,

⁶⁰ Ali Efendi'nin bu gafleti padişahı çok kızdırmış, hiddetini de elçinin raporu üzerine büyük harflerle: "Ne eşek herif imiş!" ibaresini yazarak göstermiştir. Karal, Enver Z., Fransa-Mısır. a.g.e. s. 129, ek belge VIII. s. 176-77. Padişah kızmakta haksız değildir. Zira Bonaparte'ın ordusu Ali Efendi'nin Talleyrand ile yaptığı görüşmenin ertesi günü Kahire'ye girmişti.

⁶¹ BOA. H.H. 6631. Gelen haberde Fransızların büyük bir donanma ve ordu ile Mısır'ı zapt ederek pek çok kimseyi şehit ettiği bildiriliyor, acil yardım ve destek isteniyordu.

⁶² Karal, Enver Z., Osm. Tar. C.V. s.30

⁶³ BOA. H.H. 3574 B., H.H. 3574 C. Bekir Paşa, Arap Aşiretlerinin Fransızlara karşı hareket etme yönünde verdikleri sözleri bozarak düşmana yardım ve yağma hareketlerine giriştiklerini de ifade edilmektedir.

bu sefer büyükelçi sıfatıyla, İstanbul'a tekrar tayin etmişlerdi⁶⁴. Diğer yandan Mısır'a çıkarma yapan donanmanın geri dönüş emri de verilmişti. Ancak Fransız filosu Ebukır Koyu'nda pusuya düşürülüp sıkıştırılarak Amiral Nelson komutasındaki İngiliz filosunca 1 Ağustos 1798 tarihinde ağır bir tahribata uğratıldı⁶⁵. Fransız ordusunun anavatanla bağlantısı kısmen kesilmiş, Mısır'da hapsolmüştü. Bu gelişme üzerine Fransızlar Akdeniz hâkimiyetini elde etmeyi düşlerken Akdeniz'in kontrolü İngilizlere geçmiş oluyordu. Böylece Fransızlar, Akdeniz'i sırf yanlış hesaplar ve dostluğa hıyanet yüzünden İngilizlere kaptırdıkları gibi,⁶⁶ Osmanlı Devleti'ni de İngiltere ve Rusya'ya yaklaştırdılar.

Fransa'nın Mısır'ı istila ettiği sıralarda Osmanlı Devleti bir taraftan Balkanlardaki topraklarında başkaldıran Pazvantoğlu, diğer yandan da Vahhabi isyanlarıyla uğraşmaktaydı. Fransa'ya karşı tek başına mücadele edemeyeceğini anlayınca Rusya'dan gelen ittifak teklifini incelemeye aldı ve neticede İngiltere ve Rusya ile Fransa'ya karşı ittifaka razı oldu. Yapılan görüşmeler neticesinde 23 Aralık 1798 tarihinde Rusya ile geçici bir tedafüi (savunma) mahiyetinde antlaşma imzalanmıştır. Bu gelişmeler üzerine Rusya, Karadeniz Boğazından on sekiz büyük savaş gemisini geçirerek Beykoz'da demirlemiştir⁶⁷. Söz konusu gemilere para ve erzak verilmiştir.

Osmanlı-İngiliz Antlaşması ise 5 Ocak 1799 tarihinde imzalanmıştır. Böylece Osmanlı Devleti, İngiltere ve Rusya, Fransa'ya karşı birleştiler. Antlaşmaların ortak noktası: Napoléon'un Mısır'dan çıkartılması ve Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün sağlanmasıdır. Bundan sonra Osmanlı üzerinde İngiliz ve Rus nüfuzu gittikçe artarak kendini hissettirecektir. Rusya'nın teklifiyle Napoli (iki-Sicilya) Krallığı da bu ittifaka dâhil edilir⁶⁸. Sonuçta, Osmanlı Devleti'nin de içinde olacağı ikinci koalisyon savaşları Avrupa'da tekrar başlayacaktır. Rusya, Adriyatik'teki adalara, İngilizler Fransa'nın deniz yoluyla anavatanla irtibatını kesmeye, Osmanlı Devleti de Mısır'da bulunan Fransız güçlerine karşı hem karadan hem denizden harekete geçecektir.

⁶⁴ Herbette, *a.g.e.* s.150. Descorches, Mısır olayları nedeniyle büyükelçilik görevine başlayamamıştır.

⁶⁵ BOA. H.H. 6840.

⁶⁶ Karal, Enver Z., *Osm. Tar. C. V.* s.30. Mısır seferinin diplomatik hazırlığı istenen neticeyi vermemiştir. Osmanlı Devleti Fransa'nın Mısır'ı işgal için ileri sürdüğü bahaneleri gerçekçi görmemiş ve Fransa'ya karşı savaş ilan etmiştir. Böylece Fransa'nın Mısır seferindeki diplomatik başarısızlığı sonuç olarak askeri başarısının hiçe inmesine sebebiyet vermiştir.

⁶⁷ BOA. H.H. 13815 C.

⁶⁸ Karal, Enver Z., *Osm. Tar. C.V.* s.36.

Fransız maslahatgüzarı Ruffin ve maiyetinin Yedikule'ye hapsedildikleri⁶⁹ şayiaları Paris'te dolaşmaya başladığı gün Dışişleri Bakanı'nın kendisini bir görüşmeye davet etmesi, Türk Büyükelçisi Esseyid Ali Efendi'de misilleme olarak hapsedileceği endişesine yol açmıştır. Ali Efendi, her ihtimali göz önünde bulundurarak eşyalarını topladı ve değerli evrakı da yanına alarak 13 Ekim 1798'de Talleyrand ile görüşmeye gitmiştir. Görüşmede Talleyrand, İstanbul'dan gelen haberlerden bahisle bunların doğru olması halinde, karşılıklılık kaidesine göre, hükümetin Paris'teki Osmanlı elçisini hapsedmeye hakkı olacağı, ancak, bu yönde bir karar alınmayacağını Elçiye resmen vaat etti. Ali Efendi verdiği cevapta Bâb-ı âli'nin Fransa'ya savaş ilanından haberi olmadığını ve elçiliğinin devam ettiğini belirtti. Bununla beraber, Directoire hükümetinin kendisi hakkında tatbikini uygun göreceği her türlü muameleye razı olduğunu da sözlerine ekledi⁷⁰.

Ali Efendi'nin Talleyrand'la yaptığı görüşmede gösterdiği soğukkanlılık Ali Efendi'nin inançlı bir Müslüman olması ve hapsolmek ihtimalini tevekkülle karşılaması, vakarla kaderine boyun eğmesi takdire şayandır. Elçi bu görüşmeden sonra konağına kapanmış ve bir müddet hemen hemen hiç dışarı çıkmamıştır.

Fransa'nın Mısır'ı işgal hareketi üzerine İngiltere ile yapılan antlaşma hükümlerine göre, Akdeniz'de İngiliz donanmasının yardımından faydalanılmakta fakat Mısır'ın kurtarılması mümkün olmamaktaydı. Bu durum Sadrazam Yusuf Ziya Paşa'nın bir Osmanlı ordusunun başında Mısır'a doğru harekâta geçmesini gerekli kılmıştı. Sadrazamın 1799 yılı sonlarında Sina yarımadasına kadar ilerleyişi, Bonaparte'ın Fransa'ya dönüşünden sonra⁷¹, onun yerini alan General Kléber'i barışa yöneltir⁷².

⁶⁹ BOA. H.H. 6492. BACQUE-GRAMMONT, KUNERALP, HITZEL, *a.g.e.* s.45. Fransa Maslahatgüzarı Ruffin ile Büyükelçilik görevlileri 2 Eylül 1798'de hapsedildikleri Yedikule'de 1801 yılı Ağustos ayına kadar tutulmuşlardır.

⁷⁰ BOA. H.H. 5909. Herbette, *a.g.e.* s.148-152. Kuran *a.g.e.* s.32 Aynı görüşmede, Talleyrand Fransa'nın Osmanlı Devleti'ne karşı beslediği dostluk hislerinin samimiliğine Babiâli'yi inandırmak üzere Descorches'in İstanbul'a Elçi olarak atandığını ve birkaç güne kadar yola çıkacağını hükümetine yazmasını da Ali Efendi'den istemiştir BOA. H.H. 5857 B. Ancak kısa süre sonra Descorches'in gönderilmesinden vazgeçildiği haberi gazetelerde yazıldı. BOA. H.H. 5887 B. Zira buna ihtiyaç da kalmamıştı. Fransa ile Osmanlı Devleti'nin savaş halinde olduğu kesinleşmişti.

⁷¹ Bonaparte Mısır'dan ayrılmadan önce halkın sempatisini kazanmak için kendilerini kurtaracağını iddia ederek, Kur'an okutturmuş, İslamiyet'i kabul ettiğini ilan etmiştir ve daha sonra da Suriye'ye hareket etmiştir.

Bunda o ana kadar Fransız ordularından yaklaşık 8.000 kişinin ölmüş veya yaralanarak savaş dışı kalmış olması⁷³ ile bu geniş memleketi hem Suriye üzerinden hem de denizden gelebilecek yeni Türk Ordularına karşı sürekli elde tutmanın zorluğu etkili olmuştur. Çünkü Fransa'dan takviye ve malzeme gelmiyordu. İngiliz donanması da Akdeniz'e hâkimdi⁷⁴. Fransız kuvvetlerinin Mısır'ı tahliyesine dair görüşmeler Kléber ve Sadrazam Yusuf Ziya Paşa'nın nezareti altında bir süre daha devam eder⁷⁵. Söz konusu görüşmelere Mısır'daki Fransız kuvvetlerinin başında bulunan General Kléber, İngiliz Kumandanı General Smith ve Sadrazamın yanı sıra Devlet-i Âliyye Murahhası olarak Şıkkı evvel Defterdarı Mustafa Reşid ve Reisülküttab Mustafa Rasih Efendiler, Fransa adına General Desaix ve Poussielgue de katılmışlardır.⁷⁶ El-Ariş'te gerçekleşen bu görüşme 24 Ocak 1800'de imzalanır. Buna göre, Fransızlar silah ve ağırlıklarıyla birlikte deniz yoluyla memleketlerine döneceklerdi. Mısır Osmanlı Devleti'ne terk edilecekti. Kahire 45 gün içerisinde, diğer şehirler ise mümkün olan en kısa sürede boşaltılacaktı. İmzalanan antlaşma metinleri 31 Ocak'ta sadrazamın nezdinde teati edilerek yürürlüğe girmiştir. İngiliz kumandan Sidney Smith de sözleşmeyi kabul etmiştir⁷⁷. Ancak bu antlaşma Kléber'in isteğinin aksine kesin bir barış antlaşması değildir.

İngiltere, Fransızların vatanlarına serbestçe dönmeleri yerine esir alınmalarını istemektedir. Bu isteklerinde, General Kléber'in Directoire'a yazdığı bir mektubun kısa süre önce İngilizlerin eline geçmesi ve mektubun içeriğinde Mısır'daki Fransız ordusunun düştüğü kötü durumun bildirilmesi etkili olmuştur. İngiltere El-Ariş sözleşmesini tanımamıştır⁷⁸. Bu ise Sidney Smith'i müşkül bir duruma sokmuştur.

İngiltere'nin bu kararı Osmanlı Devleti için de haysiyet kırıcıydı. Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında 5 Mart'ta başlayan görüşmeler ve 13

⁷² Journal Des Debats, Du 7 Messidor an 8 de la Republique (26 Haziran 1800). Gazete, Sadrazamla General Kléber arasında görüşmelerin yakında başlayacağını okuyucularına duyuruyordu.

⁷³ MAE. Memoire Et Document Turquie, C.15, Doc. No.14 Renvoi F. 206 Mısır'da bulunan Fransız ordularının o günkü mevcut durumu bildirilmektedir.

⁷⁴ Soysal, İ, *a.g.e.* s.283. İzmir kaynaklı bir habere göre (16 Décembre – 28 Frimaire), Sir Ralph Abercrombie komutasındaki 140 yelkeni gemi ve 18000 kişiden oluşan İngiliz donanmasının üç gündür İzmir limanında olduğu, dinlendikten ve ihtiyaçları giderildikten sonra Mısır'a gitmek için hareket edeceği bildirilmektedir. Journal Des Debats, Du 14 Pluvoise an 9 de la Republique (2 Şubat 1801).

⁷⁵ MAE. Correspondance Turquie, C.200.

⁷⁶ BOA. H.H. 11827.

⁷⁷ Soysal, İ, *a.g.e.* s.293 Karal, Enver Z., Fransa-Mısır... *a.g.e.* s.122-128.

⁷⁸ Karal, Enver Z., Fransa-Mısır... *a.g.e.* s.129.

Mayıs'ta verilen son cevapta İngiltere'nin El-Ariş sözleşmesini reddetmek hakkına sahip olduğu belirtilmekle beraber, Osmanlı Devleti'ne hürmeten, söz konusu sözleşmeye aykırı davranışları hususunda İngiliz kumandanlarına talimat yollandığı açıklanıyordu⁷⁹.

Paris'te ise Ali Efendi, artık ne olursa olsun bir an evvel Fransız toprağını terk edip ülkesine dönmek istiyordu. 8 Kasım 1799'da (18 Brumaire AN VIII) Babıâli'den kendisine pasaportlarını istemesi buyruğunu ileten bir ulağın gelişini mutlulukla karşıladı. Derhal bu durumu bir nota ile Talleyrand'a bildirdi. Bu notada elçi "Mısır'a karşı girişilen düşmanca harekât" dolayısıyla Türkiye'yle Fransa arasındaki ilişkilerin resmen kesildiğini ifadeyle, maiyetiyle birlikte Türkiye'ye dönmesine müsaade edilmesini rica ve kendileri Türk hududuna girer girmez, Ruffin ve maiyetinin serbest bırakılacağını ifade ediyordu⁸⁰. Talleyrand oldukça doğal olan bu mübadele teklifi karşısında biraz şaşırılmış, notanın şekline ait bazı hususları dayanak göstererek kesin cevap vermeden önce Directoire'dan talimat almak istemişti⁸¹. Neticede Hariciye Nazırı 27 Kasım'da verdiği cevapta işi zora sokmak için mübadelenin hem resmi temsilciler hem de iki tarafın tebaaları için uygulanmasını ileri sürmüştü, bunun yanında İstanbul'da Fransa Sarayı'ndaki evrakın iadesini de istemiştir⁸². Ali Efendi, bu cevaba karşılık 1 ve 19 Aralık günlerinde giriştiği son iki teşebbüsünden de olumlu bir cevap alamayınca kaderine razı olmuştu. Paris'te "Eski Osmanlı Elçisi" sıfatıyla yaklaşık üç yıl daha ikamet etmek zorunda kalacaktı.

Directoire hükümetinin Ali Efendi'yi hapsedemeyişinin en önemli nedeni, ileride iki devlet arasında dostluğun tekrar kurulmasında kendisinden faydalanmayı düşünmüş olmasıydı. Yine de Ali Efendi'ye "kendisinin Paris'te serbest dolaşmasına karşın İstanbul'da bulunan Fransa Maslahatgüzarı Ruffin ile maiyetinin Yedikule'deki tutukluluk hallerinin sebebi"⁸³ Directoire hükümetinin önde gelenlerince sorulmaktaydı.

Nitekim General Bonaparte 1799 Ekim ayında Mısır'dan gizlice ayrılıp Paris'e dönüşünden sonra Fransa ve Osmanlı Devleti'nin barışa meyil

⁷⁹ BOA. H.H. 5595. İngiltere'nin El-Ariş sözleşmesini tanıması bir gösterişten ibaretti, Çünkü sözleşmenin hükümsüz sayıldığını Sidney Smith'in General Kléber'e bildirmesi üzerine Fransız generali emrindeki kuvvetlerle ansızın Osmanlı Ordusu'na saldırmış (20 Mart 1800) ve onu bozguna uğratmıştı. Karal, Enver Z., Fransa-Mısır... *a.g.e.* s.128.

⁸⁰ BOA. H.H. 5573.

⁸¹ MAE. Correspondance Turquie, C.199.

⁸² BOA. H.H. 5823 C. Herbertte *a.g.e.* s.152-153. Ali Efendi Paris'te kaldığı bu üç yıllık süre içinde oldukça iyi muamele görmüş, bir düşman ülkesinde bulunduğu halde arada bir dışarı çıkıp serbestçe dolaşmasına müsaade edilmiştir.

⁸³ BOA. H.H. 5762 A.

etmeleri üzerine Ali Efendi Paris'te barış antlaşması esaslarını görüşmeyle görevlendirildi. Elçi, kendisine Kaymakam Bey tarafından ulaştırılan, Sultan III. Selim'in belirlediği şartlara haiz antlaşma metnini Talleyrand'la⁸⁴ derhal müzakereye başlar⁸⁵. Uzun süren görüşmeler neticesinde Talleyrand'la 9 Ekim 1801'de ön barış antlaşması imzalanır⁸⁶. Bonaparte, bu antlaşmayı Babıâli'ye bir an önce tasdik ettirerek, Türkiye ile dostluk münasebetlerini eski seviyesine çıkartmak, onunla geniş ticari münasebetleri başlatmak ve ileride Karadeniz'i de Fransız gemilerine açtırmak istemişti. Bu amaçla, komutanlarından Albay Sebastiani'yi, antlaşma metni yanında Padişaha yazdığı özel bir mektupla birlikte, İstanbul'a göndermeğe karar vermişti. İstanbul'daki bütün temasları boyunca Maslahatgüzar Ruffin kendisine yardım edecekti. Böylece, sabık Maslahatgüzar Ruffin'in yeniden İstanbul'da görevlendirilmesi kararının alındığı görülmektedir.⁸⁷ Sebastiani, derhal yola çıkarak 26 Kasım'da İstanbul'a ulaşmış hiç beklemeden Sadaret Kaymakamı, Kâhya bey ve Reisülküttab'ı 28 Kasım'da ayrı ayrı ziyaret ederek görevinin mahiyetini anlattıktan sonra, Bonaparte'ın mesajını Padişaha bizzat takdim edebilmesi için kendisinin kabulü işlerinin teminini istemiştir⁸⁸. Sebastiani, gerekli görüşmeleri yaptıktan ve Reisülküttap'tan III. Selim'in Bonaparte'a yazdığı nameyi⁸⁹ aldıktan sonra 25 Aralık'ta İstanbul'dan hareketle 27 Ocak 1802'de Paris'e ulaşmıştır. Ancak antlaşma metni Babıâli tarafından tam olarak tasdik olunamamış, tadil edilerek onaylanmıştır. Çünkü Mısır seferi dolayısıyla 5 Ocak 1799'da İngiltere'yle yapılan bir ittifak antlaşması gereğince Osmanlı Devletinin müttefiki olan İngiltere buna rıza göstermemiştir.

Bu arada, Osmanlı Devleti ile Rusya arasında 21 Mart 1800 tarihinde imzalanan bir antlaşmaya göre, Yedi Ada'nın (Cezayir-i Seb'a) durumu tespit edildi. Osmanlı-Rus donanması Fransa'nın elinden daha önce Osmanlı toprağı olmayan Yedi Ada'yı almıştı. Bu antlaşmaya göre: Yedi Ada Osmanlı Devleti himayesinde bir cumhuriyet oluyordu ve üç yılda bir Osmanlı Devleti'ne 75.000 kuruş vergi ödeyecekti. Rusya'da bu cumhuriyetin toprak bütünlüğünü garanti ediyordu⁹⁰. Yine bu antlaşma ile

⁸⁴ MAE. Memoire Et Document Turquie, C.30, Doc. No.31 Renvoi F. 333 Belgede Reis Efendi'nin Talleyrand'a gönderdiği bir yazının tercümesinden bahsedilmekte ise de belgenin orijinali arşiv deposunda bulunamamıştır.

⁸⁵ BOA. H.H. 5880 A.

⁸⁶ MAE. Memoire Et Document Turquie, C.30, Doc. No.30 Renvoi F. 360.

⁸⁷ BOA. H.H. 7129.

⁸⁸ Soysal , *a.g.e.* s.320-323 v.d. , Karal, Enver Z., Fransa-Mısır..., *a.g.e.* s.135-136, Kuran , *a.g.e.* s.34.

⁸⁹ MAE. Correspondance Turquie C. 203.

⁹⁰ Süslü, *a.g.m.* s.265.

Venedik'ten ayrılan ve Arnavutluk kıyılarına yakın olan Preveze, Parga, Vanitza ile Butrinto gibi adalar doğrudan doğruya Osmanlı Devleti'ne ilhak edilecekti. Ancak buralarda yaşayan halkın tamamının Hristiyan olmaları nedeniyle, Eflak ve Bugdan'da olduğu gibi -ibadet serbestliği ve vergi tahsili gibi- bazı özel haklar tanınacaktı. Rusya da söz konusu antlaşmanın diğer devletlerce tanınması yönünde her türlü gayreti gösterecekti.

Bonaparte, Fransa'ya döndükten kısa bir süre sonra bir askeri darbe ile meclisi dağıtarak Directoire yönetimine son vermiş ve aralık ayında hazırlanan bir anayasa ile Konsüllük rejimini kurmuştu. Avrupa'da devam eden savaşları bitirmek istemiş ancak İngiltere ve Avusturya'dan olumlu cevap alamamıştı⁹¹. Hem Mısır'da hem de Avrupa cephesinde durumun kötüye gittiğini gören Napoléon, Mısır Cephesi'ni tasfiyeye karar verir.

Bu sırada İngiltere ile Fransa II. Koalisyon Savaşı'nı sona erdirmek için aralarında görüşmeler yapmaktadırlar. Osmanlı Devleti, Fransa ile İngiltere ve müttefikleri arasında başlayan görüşmelerine büyükelçi Ali Efendi'nin tam yetkili murahhas olarak katılmasını istediysen de Fransa buna engel olur. Paris'te Ali Efendi ile Talleyrand arasında imzalanan 9 Ekim 1801 tarihli ön barış antlaşması⁹² da böylece geçerliliğini yitirir. Bununla beraber İngiltere ile Fransa ve müttefikleri olan İspanya ve Hollanda arasında 27 Mart 1802'de Amiens Barış Antlaşması imzalanır.

Her ne kadar Bâb-ı âli Amiens barış antlaşmasının ön görüşmelerine çağrılmadı ise de, Yedi Ada Cumhuriyeti, 27 Mart 1802 Amiens Barış Antlaşması (Md. 9) ve buna atıf yapmış olan Türk -Fransız Barış Antlaşması ile Tanınmıştır. Böylece Rusya ve Türkiye'nin yanı sıra Fransa ve İngiltere de bu adaların geleceği ile ilgili yeni durumu kabul etmiş oluyordular⁹³.

Fransa, Osmanlı Devleti'yle ayrı bir antlaşma yapmak için Babiâli'ye baskı uygulamaya başlar⁹⁴. Fransa'nın, Türkiye ile ayrı bir antlaşma yapmaktaki amacı, Bonaparte'ın Kardeşi Joshepe'e 9, 22 ve 24 Mart tarihlerinde verdiği talimatlardan anlaşılmaktadır. Bunlara göre öncelikli hedefinin: "Türkiye'nin İngiltere ile olan ittifakının bozulup ondan uzaklaştırılması, İngiltere'nin Türkiye üzerindeki olası emellerine mani olmak ve şimdilik Türkiye'nin toprak bütünlüğünün korunması"⁹⁵ olduğu görülmektedir.

⁹¹ Armaoğlu, *a.g.e.* s. 58-59. , Soysal, İ, *a.g.e.* s.305.

⁹² BOA. H.H. 5835 J.

⁹³ Soysal, İ, *a.g.e.* s.303. Bu Antlaşmaya riayet etmeyen ilk ülke Rusya olmuştur.

⁹⁴ Unat, Faik R., *a.g.e.* s.181-182.

⁹⁵ MAE. Correspondance Turquie C. 203.

Osmanlı Devleti de Fransa ile görüşmeleri başlatmak üzere Amedi Galip Efendi'yi, 1 Nisan 1802'de beraberinde Fener Beylerinden Morruzi ve Fransa maslahatgüzarının verdiği tercüman Frankini olduğu halde Fransa'ya gönderir. Heyet, 28 Nisan'da Avusturya sınırından hareketle, Peşte, Viyana ve Strazburg üzerinden 62 gün sonra 3 Haziran 1802 tarihinde Paris'e ulaşmıştır. Galip Efendi'nin İstanbul'dan Ayrılması Fransız Maslahatgüzarı Ruffin tarafından Paris'e bildirildiği gibi, kendisi de Viyana ve Strazburg'dan Ali Efendiyi haberdar etmişti. Böylece Ali Efendi de Talleyrand'a bilgi vererek karşılama töreni düzenlenmesini istemişti⁹⁶. Galib Efendi Paris'e varışının ertesi günü Ali Efendi ve tercümanla birlikte Talleyrand'la görüşmeye gider⁹⁷ ve 4 Haziran 1802'de Osmanlı Devleti ile Fransa arasında başlayan görüşmeler sonucunda 25 Haziran 1802'de Paris Antlaşması imzalanır⁹⁸. Bu antlaşmanın imzası ile tarihinde ilk defa yaşanan Osmanlı-Fransız harbi sona erip, dostluk yeniden tesis edilirken yeni bir ittifak da kuruluyordu. Bu antlaşma ile Fransa, terk etmek zorunda kaldığı her şeyi yeniden kazandığı gibi, Karadeniz'de dolaşma hakkını da elde ediyordu. Ancak Bonaparte'nin ihtirasları ve Türkiye'nin zayıflığı bu dostluk ve ittifakın samimiyetine ve devamına mani olacaktır.

Mısır seferinin sonuçlarını tahlil ettiğimizde, Kanuni devrinden beri Fransa için, vazgeçilmez ekonomik ve siyasi bir müttefik olan Osmanlı ile, günün birinde yine siyasi ve askeri bir çatışmaya gireceği bazılarınca garip karşılanmakla birlikte, çoğu kimsenin aklına getirmedığı bir düşünce olduğunu görmekteyiz.

Mısır'da ortaya çıkan bu sorun, öncelikle Osmanlı Devleti ile Fransa arasında yaşanan bir ihtilaf olmuş ise de, İngiltere ve Rusya gibi büyük devletlerin işe karışmalarıyla siyasi bir buhran halini almış ve Avrupa politikasının gündemini yaklaşık dört yıl meşgul etmiştir.

Fransa'nın Mısır'ı işgal hareketiyle başlattığı bu buhran öncelikle kendi aleyhine sonuçlanmıştır. Ortadoğu'daki Fransız ticareti için adeta felaketlerle doludur: Fransız konsolos ve tacirleri tutuklanmış ve Fransız

⁹⁶ Uzunçarşılıoğlu, İ.Hakkı, *Âmedi Galib Efendinin Murahhaslığı ve Paris'ten Gönderdiği Şifreli Mektuplar, Belleten No.II'den Ayrı Basım*, İstanbul 1937 s.364-372

⁹⁷ Altunış-Gürsoy, Belkıs, *Amedi Galib Efendi Sefaretnamesi, Erdem*, Aydın Sayılı Özel Sayısı III. C. 9, S. 27, Ankara 1999, s. 921. Galib Efendi beraberinde Bonaparte'a verilmek üzere Sultan III. Selim'in özel mektubunu da getirmiştir.

⁹⁸ Danişmend, *a.g.e.* s.80. Amedi Galip Efendi ile Talleyrand arasında tespit edilen on maddelik antlaşma uyarınca kapitülasyonlar aynen korunmuş ve taraflar birbirinin toprak bütünlüğünü karşılıklı olarak taahhüt etmişlerdir. Böylece, Osmanlı-Fransız savaşı 2 Temmuz 1798 tarihinden itibaren 3yıl, 11ay, 24 gün sürmüştür. Fransa'ya tanınan Karadeniz'de dolaşım ve ticaret hakkı kısa bir süre sonra İngiltere'ye de tanınacaktır.

mallarına el konmuştur⁹⁹. İyonya adaları Türklerce yeniden fethedilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu, Mısır seferiyle başlayan süreçte, artık kendi gücüne dayanan bir siyaset değil, karşısındaki devletlerin çıkar çatışmalarından istifade ederek bir denge politikası takip etmiştir. İki devlet arasında yapılan antlaşmanın gizli maddesine göre Fransa, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünden yana olduğunu belirtip Mısır'ı boşaltacağını kabul etmesi yanında Yedi Ada Cumhuriyetini de tanıyacaktı.

Fransızların Mısır'ı boşaltmalarından sonra İngiltere İskenderiye'de bulunan askerlerini geri çekmeyerek, Memlukuları koruma bahanesiyle ülkenin içişlerine karışmaya başladı. Bu nedenle Padişah III. Selim, Sadrazam ve Bahriye Nazırını iki yıl süreyle Mısır'da ikamet ettirmek zorunda kaldı. Bu süreç içerisinde İngiltere Mısır'da öyle güçlükler çıkardı ki sonunda 9 Ocak 1803 tarihinde İstanbul'da imzalanan bir antlaşma ile Mısır'ın İngilizlerce tahliyesi kararlaştırıldı¹⁰⁰.

Bu arada Amedi Mehmet Said Galip Efendi, Ali Efendi'ye Bâb-ı Âli'nin kendisini geri çağırdığına dair "nâme-i âli"yi¹⁰¹ tebliğ etmişti. Ali Efendi de Amedi Mehmet Said Galip Efendi'nin gelişinden bir süre sonra, İstanbul'a dönüş hazırlıklarını tamamlamış, 15 Temmuz günü I. Konsül'e veda ziyaretini yaptıktan 1 gün sonra Viyana ve Bükreş yoluyla İstanbul'a hareket etmiştir. Paris'te elçinin isteğine de uyularak ayrılışında herhangi bir tören yapılmamıştır. Zorlu geçen bir yolculuğun ardından 6 Eylül 1802 tarihinde Paris'ten ayrılışından 52 gün sonra İstanbul'a ulaşmıştır¹⁰².

Osmanlı Devleti'nin Paris'teki ilk ikamet elçisi Ali Efendi'nin, iyi niyet sahibi olmakla beraber bir diplomatta aranan vasıflara pek sahip olmadığı görülmektedir. Mısır seferinin hazırlanışı ve icrası boyunca Talleyrand tarafından aldatılması, o'nun sezgi kabiliyetinin zayıf olduğunun önemli bir göstergesidir. O, Baş tercüman Cordika'nın ikiyüzlülüğünü fark edememiş, Fransa hesabına casusluk yaptığını Babiâli ondan önce öğrenmiştir. Ali Efendi elçilik vazifesinde ve daha sonra barış görüşmelerinde başarı sağlayamamıştır. Bunda onun siyasi tecrübesizliği, hiç şüphesiz başlıca etkidir. Ancak, Karşısında Talleyrand gibi kurnaz bir diplomatın bulunması da kendisi için talihsizlik olmuştur¹⁰³.

Çalışmamız neticesinde, üç yıllık bir süre için Paris'e gönderilen Türk elçisinin böyle bir görevin gerektirdiği bilgi birikimi, yabancı dil ve deneyimden yoksun olduğundan, beklenen başarının elde edilemediği

⁹⁹ Mantran, R, *a.g.e.* s.429

¹⁰⁰ Süslü, A., *a.g.m.* s.266

¹⁰¹ Altuniş-Gürsoy, B, *a.g.m.* s.921

¹⁰² Herbette, *a.g.e.* s.178-179

¹⁰³ Kuran, E., *a.g.e.* s.35

gözlenmiştir. Ancak ilk ikamet elçiliklerinin kurulması ile her ne kadar çok başarılı sonuçlar elde edilememiş ise de, Osmanlı Devlet yöneticilerinin Avrupa devletlerinin politikalarını daha yakından tanımalarını sağlaması açısından son derece önemli bir işlevi yerine getirdiğini tespit ettik. Bunun sonucunda da, ikamet elçiliklerinin kurulmasıyla, çok önemli bir diplomatik yeniliğin başladığı gözlenmiş, devletlerarası diplomasi yöntemlerine de uyum sağlanmasına çalışılmıştır.

Kaynakça**Arşiv belgeleri****Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)**

Hatt- ı Humayunlar;

Fransa Dışişleri Bakanlığı Arşivleri (Quai d'Orsay) (MAE)

Correspondance Politique – Turquie : 193, 194, 195, 197, 199, 200, 203.

Memoire Et Document – Turquie: Tome, 13, 15, 16, 19, 21, 22, 30.

Gazeteler

Journal Des Debats

Basılı Eserler

Ahmed Rasim, Osmanlı Tarihi (Günümüz Türkçesiyle yayına hazırlayan Hakkı Dursun Yıldız), İstanbul 1967

Ahmet Refik, Morali Esseyid Ali Efendi'nin seyahatnamesi T.O.E.M. C III., İstanbul 1328.

ALTUNIŞ-GÜRSOY, Belkıs, Amedi Galib Efendi Sefaretnamesi, ERDEM, Aydın Sayılı Özel Sayısı III. C. 9, S. 27, Ankara Ocak 1999, s. 911-941

ARIKAN, Zeki, Avrupa Tarihi III, 18. ve 19. Yüzyıl, İzmir 1994

ARMAOĞLU, Fahir, 19.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914) T.T.K., Yay., Ankara 1997

BACQUE - GRAMMONT, Jean Louis, KUNERALP, Sinan, HITZEL, Frédéric, Représentant Permanents de la France en Turquie (1536-1991) et de la Turquie en France (1797-1991) , İstanbul - Paris 1991

BAĞIŞ, Ali İhsan, *İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun Toprak Bütünlüğü Politikası ve Türk Diplomasininin Çaresizliği*, Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç 15-17 Ekim 1999 Sempozyuma Sunulan Tebliğler, ss.45-54, T.T.K., Yay., Ankara 1999

BERKES, Niyazi, Türkiye'de Çağdaşlaşma (Yayına Hazırlayan: Ahmet KUYAŞ), Y.K.Y., İstanbul 2003

BEYDİLLİ, Kemal, *Osmanlı ve Avrupa Devletleri Arasında İttifaklar ve Siyasi Ahlak (1790-1856)*, Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç 15-17 Ekim 1999 Sempozyuma Sunulan Tebliğler, ss.35-43, T.T.K., Yay., Ankara 1999

Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet, Tertib-i Cedid, 2.Baskı C. V, VI, İstanbul 1309

ÇADIRCI, Musa, Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları, T.T.K., Yay., Ankara 1991

- DANIŞMEND, İsmail Hami, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, C.4, İstanbul 1972
- ERCAN, Yavuz, *Seyyid Emin Mehmet Vahit Efendi'nin Fransa Sefaretnamesi*, Osmanlı Tarihi Araştırmaları Merkezi Dergisi, OTAM, S.2, Ocak 1991, ss.73-125, Ankara 1991
- GAOULTIER-KURHAN, Caroline, Mehmet Ali Et La France 1805-1849, Maisonneuve & Larose, Paris 2005
- HERBETTE, Maurice, Fransa'da İlk Daimî Türk Elçisi "Moralı Esseyit Ali Efendi" (1797-1802), (Çeviren: Erol Üyepazarcı) , Pera Turizm ve Tic. A.Ş. Yay, İstanbul 1997
- İNALCIK, Halil, *Türk Diplomasi Tarihinin Sorunları*, Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç 15-17 Ekim 1999 Sempozyuma Sunulan Tebliğler, ss. XV-XVIII, T.T.K., Yay., Ankara 1999
- JONQUIERE De La, Histoire De L'Empire Ottoman Depuis son Origines Jusqu'à Nos Jours. Paris 1914.
- KARAL, Enver Ziya, Yunan Adalarının Fransızlar Tarafından İşgali ve Osmanlı Rus Münasebatı, İstanbul 1937
- KARAL, Enver Ziya, Fransa – Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu (1797-1802), İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul 1938
- KARAL, Enver Ziya, Selim III.'ün Hat-tı Hümayunları, - Nizam-ı Cedid - , 1789-1807, Türk Tarih Kurumu Yay. 2.Baskı, Ankara 1988
- KARAL, Enver Ziya, Osmanlı Tarihi Cilt V., Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856), Türk Tarih Kurumu Yay. 6.Baskı, Ankara 1994
- KARAL, Enver Ziya, *Tanzimattan Evvel Garplılaşma Hareketleri*, Tanzimat I., M.E.B Yay., İstanbul 1999
- KOLOĞLU, Orhan, *Fransız Devriminin Osmanlı Diplomasisinde Yarattığı Hareketlilik*, Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç 15-17 Ekim 1999 Sempozyuma Sunulan Tebliğler, ss.13-19, T.T.K., Yay., Ankara 1999
- KURAN, Ercümen, Avrupa'da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyasi Faaliyetleri 1793-1821, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1968
- KURAN, Ercümen, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Yenileşme Hareketleri", Türk Dünyası El Kitabı, Seri: 1, S. 5, Ankara 1976
- KURAN, Ercümen, *1793-1811 Döneminde İlk Osmanlı Mukim Elçilerinin Diplomatik Faaliyetleri*, Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç 15-17 Ekim 1999 Sempozyuma Sunulan Tebliğler, ss.55-59, T.T.K., Yay., Ankara 1999

- LEWIS, Bernard, Modern Türkiye'nin Doğuşu, (Çeviren: Metin KIRATLI), T.T.K., Yay., Ankara, 1993
- MANTRAN, Robert, Histoire de l'Empire Ottoman, Paris 1989
- Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmani, Yayına hazırlayan Nuri Akbayar, c.1, İstanbul 1996, s.254-255
- RAYMOND, André, Egyptiens et Français au Caire au XVIIIe Siècle, Le Caire 1988
- SOLÉ, Robert, Bonaparte à la conquête de l'Égypte, Edition du Seuil, avril 2006 Paris
- SOYSAL, İsmail, Fransız İhtilali ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802), T.T.K., Yay., Ankara 1987
- SÜSLÜ, Azmi, *Osmanlı-Fransız Diplomatik İlişkileri, 1798-1807*, Belleten C. XLVII., S.185, Ocak 1983, ss.259-279, T.T.K., Yay., Ankara 1984
- SÜSLÜ, Azmi, *Osmanlı İmparatorluğunu Paylaşma Projeleri, 1807-1812*, Belleten C. XLVII., S.187, Temmuz 1983, ss.745-774, T.T.K., Yay., Ankara 1984
- TUNCER, Hüner, 19.Yüzyılda Osmanlı Avrupa İlişkileri (1814-1914) , Ümit Yay., Ankara 2000
- UNAT, Faik Reşat, Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri, (Tamamlayıp Yayımlayan: Bekir Sıtkı Baykal) T.T.K., Yay., 3.Baskı, Ankara 1992
- UZUNÇARŞILIOĞLU, İ.Hakkı, *Ámedi Galib Efendinin Murahhaslığı ve Paristen Gönderdiği Şifreli Mektuplar*, Belleten No.II'den Ayrı Basım, İstanbul 1937
- YERASIMOS, Stefanos, Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye, Kitap I, Bizanstan Tanzimata (Türkçesi: Babür Kuzucu), Belge Yayınları 5. Baskı, İstanbul 1986
- YERASIMOS, Stéphane, Deux Ottomans à Paris Sous le Directoire et l'Empire Relations d'ambassade, Sinbad, 1998 Paris